

กลวิธีการแสดงเป็นนางวิฬาร์ ในละครนอก เรื่องไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางกึ่งเจ็ดถึงนางแมวยัยชู้ม

วาที ทรัพย์สิน¹
จิราพรรณ เอี่ยมแก้ว²

บทความลานวัฒนธรรมในวารสารภูมิแลฉบับนี้ ผู้เขียนได้มีโอกาสได้พูดคุยกับ นางสาวจิราพรรณ เอี่ยมแก้ว นักศึกษาปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เกี่ยวกับเรื่องราวการจัดการแสดงในรูปแบบต่างๆ ของสังคมไทย ผู้เขียนรู้สึกสนใจเกี่ยวกับการแสดงละครนอก ดังนั้นก็เลยหยิบยกเอาเรื่องราวของละครนอก ซึ่งเป็นศิลปนิพนธ์ ของนักศึกษาปริญญาโทท่านนี้ มาเป็นข้อมูลความรู้ให้กับท่านผู้อ่าน ซึ่งผู้ศึกษาได้วางกรอบในการศึกษาละครนอกเรื่อง ไชยเชษฐ์ โดยมีมุมมองเกี่ยวกับวิธีการแสดงให้ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงละครนอก ดังนี้

ละครนอก

ละครนอก เป็นละครแบบชาวบ้านที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมายาวนานซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จากแบบแผนการแสดงจะเห็นได้ว่ามีพัฒนาการมาจากละครชาตรี ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้นำวิธีการแสดงละครนอกแบบชาวบ้านมาประยุกต์เพื่อใช้แสดงในราชสำนัก เรียกว่าละครนอกแบบหลวง โดยปรับปรุงสำนวนภาษา ดนตรีเพลงร้อง กระบวน

ท่ารำและการแต่งกาย โดยนำลักษณะของละครในบางส่วนเข้ามาผสมผสานด้วย ให้มีความประณีตตามขนบประเพณีของหลวง จนได้รับความนิยมในสังคมของชนชั้นสูงในวังและแพร่หลายสู่วังเจ้านายหลายแห่งด้วยกัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้นำบทละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ที่เขียนไว้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มาปรับปรุงขึ้นเพื่อใช้แสดงเป็นละครนอกแบบหลวง ละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์จึงจัดเป็นละครนอกแบบหลวง

ผู้แสดงละครนอกแต่เดิมเป็นชายล้วนแสดงกันตามพื้นบ้านให้ชาวบ้านชม ก็เปลี่ยนมาใช้ผู้หญิงในราชสำนัก และแสดงในพระราชฐานเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตร โดยมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินเรื่องรวดเร็วและมุ่งตลกขบขันเช่นเดียวกับละครนอก (เดิม) แต่การเล่นตลกต่อหน้าพระที่นั่งต้องไม่หยาบโลนและถ้อยคำภาษาไม่สองแง่สองง่าม (ลามกอนาจาร) อย่างชาวบ้าน ท่ารำแต่เดิมที่คล้ายอิริยาบถของชาวบ้านก็ทำให้มีความงดงามตามแบบอย่างละครใน เพราะผู้แสดงเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกหัดและแสดงละครในกันมาแทบทั้งสิ้น

¹ อาจารย์ ประจำสาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

² นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แต่ปรับทำรำให้มี ความกระฉับกระเฉงว่องไวตามแบบละครนอก อีกทั้งดนตรีและเพลงร้องทำให้ประณีตเหมาะกับกระบวนทำรำที่งดงามของผู้แสดง นอกจากนี้การแต่งกายของละครนอก (เดิม) ที่แต่งตัวอย่างสามัญชนเปลี่ยนเป็นแต่งตัวขึ้นเครื่องตามอย่างละครใน การแต่งกายของผู้แสดงเหมือนกันต่างกันที่เครื่องประดับศีรษะและความวิจิตรงดงามของเครื่องประดับเท่านั้น โดยตัวเอกใส่เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับที่งดงามแวววาวกว่าตัวประกอบ ส่วนตัวละครที่ไม่แต่งกายขึ้นเครื่อง เช่น ฉายี เสนาและตัวตลก

เนื้อเรื่องย่อ การแสดงละครนอก เรื่อง ไชยเชษฐ์ ตอน อุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวย้ายซุ้ม

นางวิพาร์หรือนางแมวเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญตัวหนึ่งในการแสดงละครนอกเรื่อง ไชยเชษฐ์ นางวิพาร์เป็นข้ารับใช้คนสนิทของนางสุวิงษา ซึ่งจะคอยช่วยเหลือนางสุวิงษาให้รอดพ้นจากการถูกกลั่นแกล้งจากมเหสีทั้งเจ็ดของพระไชยเชษฐ์

เนื้อเรื่องโดยสังเขป ความว่า พระไชยเชษฐ์มีมเหสีเจ็ดองค์ โดยมีนางสุวิงษาเป็นมเหสีเอก มเหสีอีกเจ็ดองค์เห็นว่าพระไชยเชษฐ์ หลงรักนางสุวิงษามาก จึงคิดอุบายที่จะกำจัดนางสุวิงษา โดยได้นำเอาพระโอรสที่เกิดกับนางสุวิงษาไปฝังไว้ที่โคนต้นไม้ไทร แล้วเอาท่อนไม้มาวางไว้แทน หลังจากพระไชยเชษฐ์ไปคล้องช้างเผือกในป่ากลับมาพบว่า นางสุวิงษาคลอดลูกเป็นท่อนไม้ตามคำทูลยุยงของมเหสีทั้งเจ็ด ทำให้พระไชยเชษฐ์เข้าใจผิดและโกรธนางสุวิงษามาก จึงสั่งให้ประหารชีวิตนางสุวิงษาเสีย แต่พระพี่เลี้ยงทั้งสี่ได้ทูลขอชีวิตนางสุวิงษาไว้ นางสุวิงษาจึงถูกขับไล่ออกจากเมืองไป โดยมีนางวิพาร์หรือนางแมวคนสนิทติดตามไปด้วย ระหว่างทางที่ทั้งสองเดินมาถึงต้นไม้ใหญ่ นางวิพาร์จึงได้บอก

ความจริงแก่นางสุวิงษาว่า พระโอรสถูกนำมาฝังไว้ที่ต้นไม้ไทรกลางป่านี้ ทั้งสองพยายามขุดหาเอาได้ก็ไม่พบพระโอรส นางวิพาร์จึงได้บนบานต่อเทพยดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ต้นไทรนั้นว่าหากพบพระโอรสแล้วนางวิพาร์จะรำนุชญาถวายเป็นการใช้บน เมื่ออธิษฐานแล้วนางวิพาร์จึงได้ขุดหาพระโอรสอีกครั้ง และในที่สุดก็พบพระโอรส นางวิพาร์จึงรำนุชญาเพื่อเป็นการใช้บนต่อพระไทรที่คุ้มครองพระโอรส และทำให้ได้พบพระโอรสดังคำอธิษฐาน จากนั้นก็พากันกลับเมืองของท้าวสิงหนคร และตั้งชื่อพระโอรสว่าพระนารายณ์ธิเบศ กระทั่งพระนารายณ์ธิเบศออกเที่ยวเล่นในป่าและได้พบกับพระไชยเชษฐ์และพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ จึงรู้ว่าพระไชยเชษฐ์เป็นบิดาและพากันกลับเข้าเมืองท้าวสิงหนคร โดยให้พระไชยเชษฐ์และพระพี่เลี้ยงทั้งสี่คอยอยู่ที่ซุ้มประตูเมือง ส่วนพระนารายณ์ธิเบศจะเข้าไปกราบทูลท้าวสิงหนคร ขณะที่พระไชยเชษฐ์และพระพี่เลี้ยงทั้งสี่คอยอยู่ที่ซุ้มประตูเมืองนั้น นางวิพาร์ได้โอกาสจึงมาว่ากล่าวเยาะเย้ย ตากถางพระไชยเชษฐ์กระทั่งนางวิพาร์พอใจ

ตัวละครที่สำคัญในละครนอก เรื่อง ไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวย้ายซุ้ม

1. นางวิพาร์
2. นางสุวิงษา
3. พระไชยเชษฐ์
4. พระพี่เลี้ยงทั้งสี่
5. มเหสีทั้งเจ็ดองค์
6. พระนารายณ์ธิเบศ
7. ท้าวสิงหนคร

ภาพที่ 1 นางสาวนพรัตน์ ไชยสุ (นพรัตน์ หวังในธรรม) แสดงเป็นนางวิพาร์ เมื่อปี พ.ศ.2504

ที่มา : หนังสือประวัติและผลงานนางนพรัตน์ หวังในธรรม

ภาพที่ 2 อาจารย์เฉลิมศักดิ์ เขินสำราญ แสดงเป็นนางวิพาร์ เมื่อปี พ.ศ.2536

ที่มา : อาจารย์เฉลิมศักดิ์ เขินสำราญ

กลวิธีการแสดงของนางวิพาร์

เรื่องที่ใช้แสดงละครนอก มีหลายเรื่องหลายตอน มักนิยมนำตอนเด่นๆ ที่แสดงบทบาทหลากหลายของตัวเอกที่เป็นมนุษย์ หรืออมมนุษย์ มาจัดแสดงบทบาทของตัวเอกที่เป็นอมมนุษย์ นับว่าเป็นบทบาทที่น่าสนใจชวนให้ติดตาม เพราะผู้แสดงต้องสวมบทบาทครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ให้ดูสมจริงมีชีวิตชีวา ต้องคำนึงถึงลักษณะที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ ที่ต้องผสมผสานกับลักษณะที่แท้จริงของความเป็นสัตว์ บุคลิกลักษณะของทั้งสองแบบต้องอยู่ในบทบาทผู้แสดงตั้งแต่ต้นจนจบ จะขาดบุคลิกใดบุคลิกหนึ่งเสียไม่ได้ จะทำให้การแสดงขาดอรรถรส

ตัวละครผู้หญิงที่เป็นอมมนุษย์ในละครนอกเรื่องไชยเชษฐาคือ “นางวิพาร์” นางวิพาร์จัดเป็นอมมนุษย์ ครึ่งมนุษย์ครึ่งแมว จัดอยู่ในตัวนางชั้นต่ำศักดิ์

ในส่วนรูปลักษณ์ นางวิพาร์มีชาติกำเนิดเป็นแมวซึ่งเป็นสัตว์เดียรฉาน มีโครงสร้างร่างกายแบบแมว คือมีลักษณะของมือและเท้าที่มีเล็บแหลมคม ขุดคุ้ยพื้นดินได้ แม้วางจะเป็นสัตว์ก็ตาม แต่ก็ได้แสดงบทบาทของนางไว้ขัดแย้งกับรูปลักษณ์ของนาง ซึ่งจะเห็นได้ว่านางเป็นต้นแบบของผู้หญิงที่มีความอดทน กล้าหาญ พร้อมทั้งจะเผชิญปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง

ในด้านลักษณะนิสัย นางวิพาร์มีนิสัยช่างพูดช่างเจรจา จี๋บน ชอบน้อยใจ ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อผู้มีพระคุณ รู้เท่าทันคน ทำให้บุคลิกของนางกล่อ่งแคล้วคล่องไว ปราดเปรียว มีความเป็นผู้นำฉลาดหลักแหลม มีปฏิภาณไหวพริบดี จากลักษณะนิสัยและบุคลิก ซึ่งศึกษาจากบทบาทและพฤติกรรมในเรื่อง ส่งผลให้รูปแบบการรำของนางวิพาร์นั้นเน้นการรำตีบทโดยสอดแทรกอารมณ์ทุกบท ได้แก่ บทโกรธ บทเปรียบเปรยเหยียดหยัน บทเสแสร้ง

ท่าทางการแสดงท่ารำมักรำแบบรื้อนรณ สะบัด สะบั้ง ลอยหน้า ห่มเช่า แรงกว่าตัวนางปกติ โนม์ลำตัวไปข้างหน้ามากกว่าปกติ และการกระโดด ลอยตัว ในการรำบทที่จะสอดแทรกจรดิกิริยาการ หัวเราะเสียงดัง การกระแอมในลำคอ เพื่อให้การแสดงได้อารมณ์สมจริงตามบทบาทมากขึ้น

ด้วยลักษณะเฉพาะของนางวิพาร์ที่กล่าวมานี้ ผู้แสดงต้องใช้กลวิธีการรำที่จะถ่ายทอดบทบาทในรูปแบบผสมผสานของมนุษย์และสัตว์ได้อย่างแนบเนียน

แม้ว่าในการแสดงละครไทยจะไม่ได้มีแบบแผนของการแสดงสีหน้า การใช้ดวงตากำหนดไว้เป็นหลักของการฝึกแบบนาฏศิลป์อินเดียก็ตาม แต่ละครไทยยังต้องใช้หลักการใช้สีหน้าประกอบการทำบทบาทเพื่อสื่อให้ผู้ชมทราบว่าตัวละครกำลังอยู่ในอารมณ์อะไรตามบทละคร เช่น ตอนนางแมวเหย้าซุ่มนางแมวต้องเยาะเย้ย ถากถางพระไชยเชษฐ หลักอันเป็นเทคนิคการรำคือ นางแมวต้องแสดงออกทางสีหน้า สื่อออกมาด้วยดวงตา ว่ากำลังเยาะเย้ย ประชดประชัน ถากถาง หรือมีอารมณ์โกรธเคียดแค้นแทนเจ้านายคือนางสุวิญา แต่การแสดงออกทางแววตานั้นต้องมีความสอดคล้องกับหน้าตาที่แสดงด้วย มิใช่การตีบทตามบทร้องเท่านั้น เช่นบทร้องที่ว่า “สบถเสียแล้วจะจี้คร้านไป เขามีไซ้ขอพอใจเห็นหมันต์” ตัวละครทำท่ากำลัง ถากถาง ประกอบกับการทำสีหน้าเยาะเย้ย โดยแสดงออกทางสายตาด้วย สายตาต้องจ้องอยู่ที่พระไชยเชษฐ

ในกรณีที่มีการบอกบทผู้แสดงสามารถฟังได้แต่ไม่ควรหันไปมอง เพราะจะทำให้ผู้แสดงเสียสมาธิในการแสดง

การใช้น้ำเสียงที่สูงและต่ำ หรือการทำเสียงเลียนแบบแมว รวมไปถึงกิริยาท่าทางของแมวก็นับเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งจะช่วยเสริมบุคลิกของตัวละคร

นางวิพาร์หรือนางแมวให้ชัดเจนมากกระทั่งผู้ชมเข้าใจว่าเป็นแมวจริงๆ

นอกจากนี้การทำท่ารำให้สัมพันธ์กับตัวละครทุกตัวในฉากก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน แม้ว่าในบางตอนของบทจะไม่มีบทร้องเพื่อตีบทประกอบก็ตาม ยังคงต้องมีการ “รับบท” หรือ “เสริมบท” เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับตัวละครทุกตัวในฉาก เช่น ท่วงทำนองเพลงมีการต้องมองค้อนพระพี่เลี้ยง เมื่อทำบทที่ต้องกระที่บเท้า ทำท่าคล้ายว่าจะเหยียบพี่เลี้ยง ถ้าพี่เลี้ยงไม่รับบทโดยการนั่งเฉยๆ บทบาทของนางวิพาร์ก็จะด้อยค่าลง ดังนั้นกลวิธีการสร้างความสัมพันธ์ของตัวละครทุกตัวในฉากจะช่วยส่งบทให้กับตัวเอง เสริมให้เห็นลีลาที่โดดเด่นของตัวละคร

การรำเป็นนางวิพาร์ ในการแสดงละครนอกเรื่อง ไชยเชษฐ นั้น มีกลวิธีในการรำ 2 ลักษณะ ได้แก่ กลวิธีการรำตีบทประกอบการแสดง และกลวิธีการรำนุญา (รำเดี่ยว)

1. กลวิธีในการรำตีบทประกอบการแสดง เป็นการตีท่ารำในบทประกอบเพลง 2 ชั้น และเพลงร่ายนอก โดยเฉพาะเพลงร่ายนอกที่ใช้สำหรับการดำเนินเรื่อง เป็นเพลงในอัตราจังหวะพิเศษที่มีทำนองรวดเร็ว กระชับ เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบจังหวะมีเพียงซันเดียว คือ กรับพวง ดังนั้น กลวิธีในการรำตีบทประกอบเพลงร่ายนอกนี้ ผู้แสดงจะต้องปฏิบัติตามกระบวนท่ารำด้วยความรวดเร็ว ตรงกับคำร้อง และจังหวะ ดังที่ เฉลิมศักดิ์ เขินสำราญกล่าวไว้ว่า “มือต้องไว เท้าต้องคล่อง” กระบวนท่ารำจะต้องตีบทตามคำร้องคำต่อคำ เหมาะสมกับบุคลิกของตัวนางวิพาร์ กล่าวคือ จะต้องปฏิบัติตามกระบวนท่ารำหนึ่งๆ ให้สิ้นสุดพอดีกับคำร้อง และจังหวะตกของการตีกรับพวง จึงจะทำให้การแสดงมีความสมบูรณ์ นอกจากนี้ หากเป็นการรำโต้ตอบระหว่างตัวละครจะเน้นลักษณะการรำด้วยการ

“ห้ามเข้า” แสดงจังหวะให้ชัดเจน เป็นการกระทบ จังหวะในลักษณะการยื่นรำ นอกจากการปฏิบัติ กระทบจนทำรำแล้ว ผู้แสดงจะต้องมีทักษะในการ แสดงออกทางสีหน้า และแววตา เพื่อให้การแสดง อารมณ์ของตัวละครสอดคล้องกับบทบาทและ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นตามเนื้อเรื่อง

นอกจากนี้ ผู้แสดงจะต้องแสดงกลวิธีการตี ทำรำตัวละครนางตามบทประกอบการแสดง ที่มี ลักษณะความเป็นผู้หญิง โดยเคลื่อนไหวร่างกาย อย่างตัวนาง ในขณะที่ต้องสามารถสอดแทรกกิริยา ของตัวแมวได้ในเวลาเดียวกัน การตีบทประกอบ คำร้องของนางวิพารัจจะนำทำรำมาจากแม่ทำที่เป็น พื้นฐานทางนาฏศิลป์ไทยของตัวละครนาง ประกอบ การเลียนแบบกิริยาท่าทางตามธรรมชาติของตัวแมว โดยกลวิธีการรำคือการรำย่อ ไหว้เท้า เท้าสะเอว ซึ่งเป็นลักษณะของตัวนาง ซึ่งมีกลวิธีที่สำคัญ คือ ลักษณะการรำปิดเข้า

2. กลวิธีในการรำอุบาย (รำเดี่ยว) เป็นการ รำตีบทประกอบเพลง 2 ชั้น คือเพลงอุบาย ที่ใช้ สำหรับแสดงความภาคภูมิใจของตัวละคร ซึ่งในการ แสดงละครนอก เรื่อง ไชยเชษฐ ได้กำหนดให้นาง วิพารัจจะรำอุบายเพื่อเป็นการบวงสรวงพระไทร ดังนั้น ในการรำผู้แสดงจึงต้องแสดงความมุ่งมั่น สรทศา ตลอดจนเคารพบูชาต่อพระไทรที่ทำให้ได้พบพระ ไอรส ลักษณะกระทบทำรำอุบายนางวิพารัจจะมี ความงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีแบบแผนทำรำที่ เป็นมาตรฐาน กระทบทำรำต่างๆ มีลักษณะเฉพาะ ทางการแสดงที่เกิดจากความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ระหว่างกระทบทำรำที่ประกอบด้วยลักษณะการ ปฏิบัติ การใช้นาฏยศัพท์เบื้องต้น นาฏยศัพท์ที่เป็น

ท่าเชื่อม และนาฏยศัพท์เฉพาะ กับกระบวนการ บรรเลงและการขับร้อง

การแสดงละครนอก เรื่อง ไชยเชษฐ ของกรม ศิลปากรในครั้งแรกใช้ผู้แสดงทั้งชายและหญิง โดยมี แบบแผนการแสดงตามรูปแบบละครหลวง ผู้แสดง จะต้องมีความสามารถในการกระทบทำรำ พร้อมทั้ง ทักษะ ปฏิภาณไหวพริบในการแสดง โดยเฉพาะ ตัวนางวิพารัจจะมีบทบาทเป็นตัวเอกของเรื่องตัวหนึ่ง ที่จะต้องมีการรำอุบายเพื่อเป็นการแสดงอวดฝีมือ ผู้แสดงต้องมีความสามารถในการรำตีบทตามคำร้อง ชนิดที่เรียกว่า “มือต้องไวเท้าต้องคล่อง” กระทบ จนทำรำจะต้องตีบทตามคำร้องคำต่อคำ นอกจากนี้ผู้ แสดงจะต้องมีความสามารถในการแสดงอารมณ์ได้ ตามบทบาทของตัวละคร

ดังนั้นการแสดงบทบาทของนางวิพารัจจะต้องมีการใช้สีหน้าประกอบกับการทำท่าทางกิริยาเลียน แบบสัตว์ คือ แมว เพื่อสื่อให้ผู้ชมเข้าใจ กลวิธีหรือ เทคนิคการรำ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะแสดง ฝีมือของผู้สวมบทบาทตัวละครนั้นๆ ซึ่งสามารถ แสดงความโดดเด่นในกระทบทำรำที่จะถ่ายทอดให้ ผู้ชมเข้าใจและเกิดความประทับใจ และคล้อยตามไป ในบทบาทและสร้างอารมณ์ของตัวละครได้เด่นชัดยิ่ง ขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้แสดงแต่ละท่านที่จะมีเทคนิค เฉพาะตัวเพื่อการแก้ปัญหาในการแสดง หรือการส่ง บทให้กับตัวเองได้ตามสมควรมากน้อยเพียงใด

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเป็นงานวิจัยระดับ ปริญญาโท ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งผู้เขียน คิดว่าเป็นประโยชน์ ให้สาระแก่ผู้อ่าน และในโอกาส ต่อไปหากมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการแสดงอื่นๆ ผู้เขียนก็จะนำมาเล่าสู่กันฟังอีกนะครับ

